Materiallar to’plami · Conference Proceedings

“Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni ta’minlash: global chaqiriqlar va milliy yechimlar(Fuqarolarning iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlari: transmilliy muammolar va ularni hal etish mexanizmlari)”

IQTISODIY, IJTIMOIY VA MADANIY HUQUQLARNI TA’MINLASH: GLOBAL CHAQIRIQLAR VA MILLIY YECHIMLAR

01 October – 14 November 2026

UDK 811.111

INGLIZ VA ÖZBEK TILLARIDA NAFRAT KONSEPTIGA OID MAQOLLARNING LINGVOMADANIY XUSUSIYATLARIv

Şahzoda Döstmuradovna Rahimova*

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti Xorijiy til va adabiyoti kafedrasi öqituvçisi

MAQOLA MA‘LUMOTLARI

✉ rahimova09@gmail.com

DOI: 10.5281/zenodo.24475147

Kalit so‘zlar:

nafrat konsepti, maqol, ingliz tili, özbek tili, lingvomadaniyat, paremiologiya, milliy dunyoqaraş, adovat, obrazli ifoda, qiyosiy tahlil.

ANNOTATSIYA

Uşbu maqolada ingliz va özbek tillarida nafrat konseptiga oid maqollarning lingvomadaniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Maqollarda nafrat, adovat, hasad, duşmanlik, ğazab va yomonlik kabi ma’noviy komponentlarning ifodalanişi, ularning obrazlilik xususiyatlari hamda xalqlarning milliy dunyoqaraşi, axloqiy qadriyatlari va ijtimoiy tajribasi bilan boğliq jihatlari örganiladi. Tahlil jarayonida maqollarning semantik, qiyosiy va lingvomadaniy xususiyatlariga e’tibor qaratilib, ingliz va özbek xalq maqollarida nafratning şaxsiy, ma’naviy hamda ijtimoiy munosabatlar doirasida talqin qilinişi oçib beriladi.

Kiriş.

Til va madaniyat örtasidagi uzviy boğliqlik xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqaraşi, axloqiy me’yorlari va ijtimoiy munosabatlarini lingvistik vositalar orqali ifodalaşda namoyon böladi. Xalq maqollari uşbu xususiyatlarni özida mujassam etgan, avlodlardan avlodlarga ötib keluvçi qisqa, mazmundor va obrazli til birliklari hisoblanadi. Maqollar insonlarning hayotiy tajribasi, ma’naviy qaraşlari, munosabatlar tizimi va ijtimoiy xulqatvorini aks ettirib, muayyan xalqning milliy-madaniy tafakkurini anglaşda muhim manba vazifasini bajaradi. Şu nuqtai nazardan, nafrat konseptining ingliz va özbek xalq maqollarida ifodalanişini örganiş mazkur tillardagi hissiy, axloqiy va madaniy qaraşlarni qiyosiy tahlil qiliş imkonini beradi.

Nafrat insonning boşqa şaxs, ijtimoiy guruh, voqea yoki hodisaga nisbatan salbiy hissiy munosabatini ifodalovçi murakkab psixologik va ijtimoiy fenomendir. U adovat, ğazab, hasad, qasos, duşmanlik, murosasizlik kabi tuşunçalar bilan semantik jihatdan aloqador bölib, tilda turli leksik, frazeologik va paremiologik vositalar orqali namoyon böladi. Maqollarda nafrat konsepti köpinça bevosita nafrat sözi bilan emas, balki duşmanlik, yomonlik, hasad, zarar, nizo va insonlararo munosabatlarning buzilişi kabi ma’noviy birliklar orqali ifodalanadi. Bu esa nafrat konseptining leksik jihatdan keng qamrovli va kontekstual xususiyatga ega ekanligini körsatadi[1].

Adabiyotlar röyxati va metodologiya.

Tadqiqotda ingliz va özbek tillarida nafrat konseptiga aloqador maqollarning lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlaş maqsadida qiyosiy, semantik, kontekstual va lingvomadaniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tahlil uçun nafrat, adovat, duşmanlik, hasad, ğazab va yomonlik kabi ma’noviy komponentlarni ifodalovçi maqollar tanlandi. Uşbu maqollar mazmuni, obrazlilik darajasi, axloqiy bahosi, konseptual asosi va milliy-madaniy xususiyatlari nuqtai nazaridan örganildi. Qiyosiy tahlil orqali ikki tildagi maqollarning umumiy ma’noviy jihatlari, farqli obrazlari va madaniy assotsiatsiyalari aniqlandi. Şuningdek, maqollarda nafratning inson içki keçinmalari, şaxsiy munosabatlar, ijtimoiy hamjihatlik va axloqiy me’yorlar bilan boğliq holda talqin

qilinişiga e’tibor qaratildi[2].

Natijalar va muhokama.

Ingliz va özbek xalq maqollarini qiyosiy örganiş nafrat konseptining har ikki tilda ham salbiy axloqiy va ijtimoiy mazmunga ega ekanligini körsatadi. Mazkur konsept nafaqat insonning içki hissiy holatini, balki uning boşqa şaxslar bilan munosabatlariga, jamiyatdagi özaro işonç va hamjihatlikka ta’sir körsatuvçi omil sifatida talqin qilinadi. Biroq uning maqollarda ifodalanişida obrazlar, ma’noviy aksentlar va madaniy assotsiatsiyalar muayyan farqlarga ega.

Ingliz tilida nafrat konseptiga aloqador paremiologik birliklarda köpinça insonning içki hissiy holati, nafratning oqibatlari, şaxsiy munosabatlar va salbiy hissiyotlarning inson xulq-atvoriga ta’siri aks etadi. Masalan, *“Hatred is blind”* (Nafrat kör qiladi) ifodasi nafratning inson aql-idroki, voqelikni xolis baholaş qobiliyati va ma’naviy qaraşlariga salbiy ta’sir körsatişini anglatadi. Mazkur ifodada *blind* (kör) komponenti metaforik ma’noda qöllanib, nafrat ta’sirida insonning töğri fikrlaş va vaziyatni obyektiv anglaş qobiliyati çeklanişi obrazli tarzda ifodalangan. Bu holat ingliz tilida hissiy holatlarni jismoniy xususiyatlar va insonning idrok qiliş qobiliyati bilan boğliq metaforalar orqali ifodalaş tendensiyasini körsatadi[4].

Nafrat konsepti ingliz maqollarida yomonlikning özaro qaytarilişi, adovatning kuçayişi va salbiy munosabatlarning inson hayotiga ta’siri bilan ham boğliq holda namoyon böladi. *“He that sows hatred reaps sorrow”* (Nafrat uruğini ekkan qayğu hosilini öradi) mazmunidagi paremiologik ifoda nafrat va yomon munosabatlarning oqibatlari insonning özига ham qaytişi mumkinligini anglatadi. Unda *sows* (ekadi) va *reaps* (öradi) komponentlari qişloq xöjaligiga oid harakatlar orqali sabab va natija munosabatini obrazli ifodalaydi. Bu obraz nafratni muayyan harakat yoki munosabat sifatida, uning oqibatini esa hosil bilan boğliq metaforik model orqali talqin qiliş imkonini beradi. Mazkur misollar nafratning ingliz tilida şaxsiy ruhiy holat va inson xulq-atvorining salbiy natijalari bilan boğliq holda konseptuallaştirilişini körsatadi.

Özbek xalq maqollarida nafrat konsepti köpinça adovat, hasad, yomonlik, duşmanlik va ijtimoiy munosabatlarning buzilişi bilan boğliq holda ifodalanadi. Ularda nafratning şaxsga ta’siri bilan bir qatorda, uning oila, jamoa va jamiyatdagi tinçlik, totuvlik hamda birlikka salbiy ta’siri ham muhim örin tutadi. Masalan, *“Adovat elni bölar”* maqoli adovatning jamoa va xalq örtasidagi birlikni buzuvçi omil ekanligini anglatadi. Maqolda *el* komponentining qöllanilişi nafrat va adovatning faqat individual munosabatlar doirasida emas, balki keng ijtimoiy muhitdagi ta’sirini ham aks ettiradi. Uşbu maqol xalqning hamjihatlik, özaro hurmat, tinçlik va ijtimoiy birlik kabi qadriyatlarga bölgan munosabatini namoyon etadi[5].

“Hasadgöy özga döst, öziga duşman” mazmunidagi maqol ham salbiy hissiyotlarning insonning içki ma’naviy holati va munosabatlariga ta’sirini ifodalaşda muhim ahamiyatga ega. Hasad nafrat konseptining semantik maydoniga yaqin bölgan tuşunça sifatida talqin qilinib, insonning boşqalarga nisbatan salbiy munosabati, içki noroziligi va ma’naviy beqarorligi bilan boğliq. Maqolda *duşman* obrazi taşqi şaxsga nisbatan emas, balki insonning özига nisbatan qöllanilişi hasad va salbiy hissiyotlarning eng avvalo insonning içki dunyosiga zarar yetkazişini ta’kidlaydi. Bu xususiyat özbek xalq maqollarida axloqiy tarbiya, insonning özini anglaşi va salbiy xislatlardan voz keçişiga oid ğoyalarning muhim örin egallaşini körsatadi.

Şuningdek, *“Duşmanlik qilganga döstlik qil”* mazmunidagi hikmatli ifoda nafrat va adovatga qarşi ma’naviy munosabatni şakllantiriş, yomonlikka yaxşilik bilan javob beriş va insonlararo munosabatlarda bağrikenglikni saqlaş ğoyasini aks ettiradi. Unda adovatga qarşi kuraşning asosiy vositasi sifatida kuç, qasos yoki özaro yomonlik emas, balki döstlik, ezgulik va axloqiy ustunlik körsatiladi. Bu yondaşuv özbek xalq maqollarida ma’naviy kamolot, sabr-toqat, murosaga intiliş va insonparvarlik qadriyatlarining muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi[6].

Qiyosiy tahlil natijalari ingliz va özbek maqollarida nafrat konseptining umumiy jihatlari sifatida uning salbiy axloqiy baholanişi, insonning içki ruhiy holatiga ta’siri, adovat va yomonlikning oqibatlari hamda özaro munosabatlardagi ziddiyatlarni kuçaytiruvçi xususiyatini körsatdi. Har ikki tilda nafrat insonning aql-idrokiga, ma’naviy holatiga va ijtimoiy munosabatlariga zarar yetkazuvçi salbiy fenomen sifatida talqin qilinadi. Biroq ingliz maqollarida nafratning individual psixologik holat va şaxsiy munosabatlar bilan boğliq obrazli talqini köproq kuzatilsa, özbek maqollarida uning jamoaviy munosabatlar, axloqiy tarbiya, adovatni bartaraf etiş va ijtimoiy hamjihatlikka ta’siriga alohida e’tibor qaratiladi. Bu farqlar ikki xalqning madaniy tajribasi, ijtimoiy

qadriyatlari va milliy dunyoqaraşi bilan boğliq lingvomadaniy xususiyatlarni namoyon etadi.

Xulosa.

Ingliz va özbek tillarida nafrat konseptiga oid maqollarning lingvomadaniy tahlili mazkur konseptning har ikki xalq dunyoqaraşida salbiy hissiy, axloqiy va ijtimoiy mazmunga ega ekanligini körsatdi. Maqollar nafratni insonning içki ma'naviy holatiga ta'sir etuvçi, şaxsiy munosabatlarni buzuvçi va ijtimoiy hamjihatlikka tahdid soluvçi omil sifatida baholaydi. Ingliz maqollarida nafratning inson idroki, içki keçinmalari va salbiy harakatlar oqibatlari bilan boğliq metaforik ifodalari ustunlik qilsa, özbek maqollarida adovat, hasad, yomonlik va duşmanlikning jamiyatdagi munosabatlarga ta'siri, şuningdek, ezgulik, döstlik, sabr va murosaga intiliş ğoyalari muhim örin egallaydi. Har ikki tildagi paremiologik birliklar nafratning zararli oqibatlarini anglaş, insonlarni ijobiy munosabatlarga yönaltiriş va ma'naviy qadriyatlarni şakllantirişda muhim lingvomadaniy vosita hisoblanadi. Şu bois nafrat konseptiga oid maqollarni qiyosiy örganiş til va madaniyatning özaro ta'sirini, milliy tafakkur xususiyatlarini hamda xalqlarning axloqiy qaraşlarini çuqurroq anglaşga xizmat qiladi.

References

[1]

1. Karomatova V.A., Karomatov H.S. Proverbs – Maqollar – Poslovitsi. – Toşkent: Mehnat, 2000.
2. Mieder, W. Proverbs: A Handbook. – Westport, CT: Greenwood Press, 2004.
3.
4. Norrick, N.R. How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs. – Berlin: Mouton, 1985.
5.
6. Permyakov, G.L. From Proverb to Folk-Tale: Notes on the General Theory of Proverbiality. – Moscow: Nauka, 1979.
7. Rahmatullayev, Ş. Özbek tilining frazeologik luğati. – Toşkent: Öqituvçi, 1978.
8. Taylor, A. The Proverb. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931.